

2.5. Оцінка земелі як інструментарій механізму використання відновлюваних природних ресурсів Карпатського регіону

Карпатський регіон характеризуються вигідним геополітичним розташуванням, оскільки вони є складовою частиною Карпатської гірської системи, яка розміщена в центрі Середньої Європи. Довжина Українських Карпат становить 270 км, ширина 70–100 км, а загальна площа з тісно прилеглими територіями – понад 37 тис. км², або 20 % від загальної Карпатської гірської системи. Вони охоплюють усю територію Закарпатської, 37,5 % – Івано-Франківської, 18,6 % – Львівської та 15,8 % – Чернівецької областей [162, с. 43]. Карпатський регіон розташований на крайньому заході України. Усі адміністративні області регіону є прикордонними. Вони межують з п'ятьма європейськими державами, а саме: Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією та Молдовою, і перебувають на перехресті міжнародних транспортних коридорів “Північ-Південь” і “Схід-Захід”, що створює сприятливі умови для адаптації зарубіжного досвіду аграрного господарювання, зовнішньоекономічних контактів із суб'єктами сільськогосподарського виробництва, підвищує роль цієї території в інтеграції України в європейські структури. Транспортна доступність областей стимулює зростання спільного підприємництва, сприяє інвестуванню коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів в аграрний сектор економіки регіону та підприємства харчової промисловості.

Земельні ресурси, передусім сільськогосподарського призначення, відіграють важливу роль у веденні аграрного виробництва. І розрізі забезпеченості земельними ресурсами слід, перш за все, відмітити, що Карпатський регіон відзначається вертикальною зональністю: тут наявні низинна, передгірна й гірська зони, дві третини території – гориста місцевість. Указана особливість визначає відмінності в кліматичних, погодних умовах і ступенях родючості ґрунту.

В окремих наукових виданнях стверджується, що в гірській і передгірній природно-економічних зонах Карпатського регіону і, зокрема, у Закарпатській області, значно гірші кліматичні умови для аграрного природокористування, оскільки тут велика крутизна схилів, частина яких узагалі не підлягає розорюванню. До того ж малоконтурність гірських і передгірних земельних ділянок, важка доступність до них та неможливість застосування всіх видів сільськогосподарської техніки викликають необхідність використання малогабаритної техніки для забезпечення екологічної рівноваги в гірських агроландшафтах [168, с. 78]. Функціонування суб'єктів аграрного господарювання в різних ґрунтово-кліматичних умовах безпосередньо впливає на результати їх діяльності та відображається на рівні їх розвитку.

Ставлення до землі як до категорії історичної завжди відображає стан і еволюцію суспільного виробництва й свідомості. Земля є універсальним фактором суспільного життєзабезпечення: предметом і засобом праці в базових секціях видів економічної діяльності, зокрема, у сільському й лісовому господарстві; просторовим базисом існування кожної людини в усіх формах її

життєдіяльності; носієм багатьох природних ресурсів; територіальною основою державності й національного самовизначення. При цьому земельні відносини виділяються в особливу соціально-економічну категорію не тільки через специфіку землі як унікального об'єкта загальних багатоцільових інтересів, а ще через одну особливість, яка проявляється у двоїстому статусі землі, що виступає у відтворювальному процесі одночасно і як природне тіло, і як товар, і як соціально-економічна категорія, включена в систему товарно-грошових відносин [227, с. 86 – 87].

Класифікація земель проводиться за їх головним цільовим призначенням, залежно від того, для якої мети відведені землі. Землі сільськогосподарського призначення – найбільш важлива й значна частина єдиного земельного фонду. За цільовим призначенням землі України поділяються на дев'ять категорій: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

З економічної точки зору землі сільськогосподарського призначення відрізняються від інших земель тим, що вони самі є засобом виробництва, виробничим потенціалом. Відповідно до Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення (глава 5) визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. До земель сільськогосподарського призначення належать [108]:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи й прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісогосподарського призначення, землі під господарськими будівлями й дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо).

Серед усіх земельних угідь найбільшу господарську цінність мають сільськогосподарські угіддя. Процентне відношення окремих видів сільськогосподарських угідь до їх загальної площі визначає структуру зазначених угідь. Найінтенсивніше в аграрній сфері використовуються рілля і багаторічні культурні насадження, оскільки тут виробляється найбільший обсяг валової і товарної продукції сільського господарства. Слід наголосити на тому, що розораність української території – найвища у світі. Загальновизнано, що площі ріллі потрібно зменшувати, переводячи мільйони гектарів у кормові угіддя та заліснюючи. Наприклад, у світі площі лук удвічі більші, ніж ріллі, а залісеність у країнах Європейського Союзу вища вдвічі порівняно з українською [82, с. 108].

Земельні ресурси Карпатського регіону відзначаються обмеженістю сільськогосподарських угідь, й особливо ріллі, сіножатей і пасовищ, а також наявністю значної частки лісів та інших лісовкритих площ (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Земельні ресурси Карпатського регіону *

(на 1 січня 2013 р., тис. га)

Адміністративні області Карпатського регіону	Загальна земельна площа	У тому числі			Ліси та інші лісовкриті площі	Постійне населення, тис. осіб
		сільськогосподарські угіддя	з них			
			рілля	сіножаті та пасовища		
Закарпатська	1 275,3	401,3	192,9	226,6	723,9	1 250,7
Івано-Франківська	1 392,7	493,3	375,8	213,0	587,7	1 380,1
Львівська	2 183,1	1 025,1	720,6	303,4	693,3	2 540,9
Чернівецька	809,6	450,1	324,2	109,1	236,8	905,3
Разом по регіону	5 660,7	2 369,8	1 613,5	852,1	2 241,7	6 077,0
Довідково: Україна	60 354,9	36 480,6	31 035,7	7 950,5	9 400,2	45 633,6
Регіон, % до України	9,4	6,5	5,2	10,7	23,8	13,3
Закарпаття, % до України	2,1	1,1	0,6	2,8	7,7	2,7

* Розраховано за джерелами: [265, с. 236–237; 272, с. 21].

На фоні незначної частки сільськогосподарських угідь Карпатського регіону і, зокрема, ріллі тут зосереджено 23,8 % лісів та інших лісовкритих площ України, 7,7 % з яких у Закарпатській області. Друга позиція, за якою виділяється Карпатський регіон, – це наявність значних площ сіножатей і пасовищ, більшість з яких субальпійські луки (полонини). Приміром, Закарпатська область характеризується незначною часткою ріллі (5,2 %) щодо аналогічних сільгоспугідь країни. Загальна земельна площа Закарпатської області становить 1 275,3 тис. га, з яких 401,3 тис. га займають сільськогосподарські угіддя. Слід відмітити, що регіон є малоземельним. Більше ніж половину території області займають ліси, дві третини її – гірська місцевість, що зумовлює невисокий відсоток площ, придатних для сільськогосподарського виробництва.

Земельні ресурси, або так звані сільськогосподарські угіддя, займають на земній кулі близько $\frac{1}{3}$ суші, або 4,5 млрд га. Такі угіддя складаються з ріллі (засів і пар, включаючи городи), перелогів, сінокосів, пасовищ, насаджень. У складі оброблюваних земель на ріллю у світі припадає близько 1,4 , багаторічні насадження – до 0,4 млрд га [247, с. 221].

У розвинутих країнах поширюється раціональне природокористування на землі сільськогосподарського призначення, так зване відновлювальне землеробство, сутність якого полягає в мінімальному або нульовому обробітку ґрунту, відмові від гербіцидів і мінеральних добрив, активній боротьбі з ерозією, порушенням структури та зниженням вмісту гумусу. У США, наприклад, щорічно виводять із сільськогосподарського обігу на 5–7 років від 15 до 17 млн га орних земель. Державна програма США передбачає викуп

земель у власників для створення на них оптимальних природно-агрокультурних ландшафтів, а відтак повернення їх у сільськогосподарський обіг. Орні землі в США займають лише 20,2 % території, луки – 25,8 %, ліси – 23,0 % до загальної площі країни. Найближчим часом за наказом Міністерства сільськогосподарства в межах “Програми збереження ресурсів” ще 11 % орних земель у примусовому порядку будуть вилучені з агрокультури і й переведені на луки та ліси. Так само розвивається цей напрям і в інших країнах [78, с. 86]. Зокрема, у країнах ЄС при виведенні із сільськогосподарського обігу еродованих земель на певний час і створенні на них так званих “зелених парів”, державні органи компенсують аграрним природокористувачам тимчасові економічні втрати в розмірі середньорічного доходу з одиниці земельної площі.

В аграрному природокористуванні особлива роль належить земельним відносинам у відновлювальному процесі, оскільки земля є універсальним фактором суспільного життєзабезпечення: предметом і засобом праці в базових галузях виробництва, зокрема, у сільському й лісовому господарстві; просторовим базисом існування кожної людини в усіх формах її життєдіяльності; носієм багатьох природних ресурсів; територіальною основою державності й національного самовизначення [227, с. 86].

В Україні зосереджено понад 30 % світових чорноземів і, до 7,5 тис. родовищ корисних копалин, а тому існує можливість за раціональних умов господарювання не лише забезпечити потреби країни, а й експортувати значну частину продукції [78, с. 15]. Сучасний земельний фонд України становить 60,4 млн га. Велика частка земельної площі припадає на сільськогосподарські угіддя (71,0 %, або 41,6 млн га), у структурі яких 78,1 % (32,5 млн га) становить рілля [265, с. 65]. Земельні ресурси України характеризуються високими біопродуктивними властивостями. За допомогою досліджень ґрунтового шару встановлено, що середній вміст гумусу в ріллі становив 3,2 % (124,8 т/га). При оптимальній структурі природокористування, відповідному рівні землеробства держава здатна прогодувати 300–320 млн осіб. За оцінками ФАО ООН, Україна як найбагатша у світі на чорноземі держава може прогодувати до 1 млрд осіб [78, с. 390].

Важливим показником є землезабезпеченість, яка визначається як відношення площі відповідних угідь до наявного населення відповідної території. Проте не менш важливим господарським показником є забезпеченість ріллею, адже залежно від того, скільки ріллі припадає на одного жителя, буде залежати рівень продовольчого забезпечення населення. Україна займає четверте місце [224] у світі за кількістю сільськогосподарських угідь на одного жителя, однак цей показник дуже коливається щодо території країни, як і за Карпатським регіоном (табл. 2.9).

У цілому в Карпатському регіоні (табл. 2.9 у 2012 р. порівняно з 1990 р. площа сільгоспугідь, у тому числі ріллі, на одну особу дещо зменшилася. Найменшою землезабезпеченістю сільгоспугіддями, і особливо ріллею, серед Карпатського регіону характеризується Закарпатська область, де на одного жителя припадає 0,32 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,15 га ріллі, що, відповідно, у 2,5 та 4,5 рази менше, ніж у середньому по Україні, і в 1,2 та

1,8 раза менше порівняно до Карпатського регіону загалом.

Таблиця 2.9

Площа сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств і господарств населення Карпатського регіону і в розрахунку на одну особу*

(на кінець року, тис. га)

Регіони (області) Карпатського регіону	1990 р.	2000 р.	200р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
<i>Закарпатська</i> , сільгоспугідь, усього	414,7	433,4	413,8	405,5	404,7	401,3
у т. ч. ріллі	188,3	198,7	196,9	194,1	193,8	192,9
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1 258,1	1 261,3	1 245,4	1 247,4	1 250,7	1 254,4
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,33	0,34	0,33	0,33	0,32	0,32
у т. ч. ріллі	0,15	0,16	0,16	0,16	0,15	0,15
<i>Івано-Франківська</i> , сільгоспугідь, усього	497,9	524,4	498,9	490,0	489,8	493,3
у т. ч. ріллі	400,1	398,9	361,2	366,6	373,1	375,8
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1 431,4	1 420,2	1 388,9	1 379,8	1 380,1	1 381,8
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,35	0,37	0,36	0,36	0,35	0,35
у т. ч. ріллі	0,28	0,28	0,26	0,27	0,27	0,27
<i>Львівська</i> , сільгоспугідь, всього	1 262,1	1 131,9	1 054,3	1 032,2	1 031,5	1 025,1
у т. ч. ріллі	864,6	765,9	729,4	722,2	722,1	720,6
Чисельність наявного населення, тис. осіб	2 754,1	2 651,6	2 577,1	2 544,7	2 540,9	2 540,7
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,46	0,43	0,41	0,41	0,41	0,40
в т.ч. ріллі	0,31	0,29	0,28	0,285	0,28	0,28
<i>Чернівецька</i> , сільгоспугідь, усього	472,8	458,6	454,0	449,2	448,9	450,1
у т. ч. ріллі	337,4	332,8	331,3	325,3	323,9	324,2
Чисельність наявного населення, тис. осіб	938,5	927,9	908,2	904,3	905,3	907,2
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,50	0,49	0,50	0,50	0,50	0,50
у т. ч. ріллі	0,36	0,36	0,36	0,36	0,36	0,36
Разом по регіонах , сільгоспугідь, усього	2 647,5	2 548,3	2 421,0	2 376,9	2 374,9	2 369,8
у т. ч. ріллі	1 790,4	1 696,3	1 618,8	1 608,2	1 612,9	1 613,5
Чисельність наявного населення, тис. осіб	6 382,1	6 261,0	6 119,6	6 076,2	6 077,0	6 084,1
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,41	0,41	0,40	0,39	0,39	0,39
у т. ч. ріллі	0,28	0,27	0,26	0,26	0,27	0,27
<i>Довідково: Україна</i> сільгоспугідь, усього	4 1374,4	3 8421,4	3 7039,4	3 6487,9	3 6483,3	3 6480,6
у т. ч. ріллі	3 3407,1	3 1409,5	3 0883,1	3 0932,1	3 0980,9	3 1035,7
Чисельність наявного населення, тис. осіб	5 1838,5	4 8923,2	4 6929,5	4 5778,5	4 5633,6	4 5553,0
Припадає на одну особу, га сільгоспугідь	0,80	0,79	0,79	0,80	0,80	0,80
у т. ч. ріллі	0,64	0,64	0,66	0,68	0,68	0,68
<i>Аналізовані регіони, % до України</i> сільгоспугідь, усього	6,4	6,6	6,5	6,5	6,5	6,5
у т.ч. ріллі	5,3	5,4	5,2	5,2	5,2	5,2

* Розраховано за джерелами: [273, с. 209–210; 274, с. 46–47].

В Україні за аналізований період (2012 р. до 1990 р.) чисельність наявного населення зменшилася на 12,1 %, у той час як в аналізованих регіонах – на 4,7 %. Цей фактор значною мірою призвів до того, що в розрахунку на 1 особу в 1990 р. в Україні припадало 0,64 га ріллі, а у 2012 р. – 0,68 га, у Карпатському регіоні цей показник залишився майже без змін.

Зі зростанням чисельності населення показник землезабезпечення буде тільки зменшуватися, тому важливо поліпшувати земельні ресурси, охороняти й раціонально використовувати здійснюючи при цьому оптимізацію структури посівних площ і сівозмін з метою підвищення родючості та продуктивності сільськогосподарських угідь (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Посівна площа сільськогосподарських культур
у Карпатському регіоні ***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2012 р.
Закарпатська	195,6	184,5	185,5	191,7
Івано-Франківська	414,3	376,5	319,4	357,8
Львівська	865,1	704,6	540,9	596,9
Чернівецька	347,2	314,2	290,9	306,1
Разом по Карпатському регіоні	1 822,2	1 579,8	1 336,7	1 452,5
Довідково: Україна	3 2406,0	3 7173,3	2 6951,5	2 7801,3
<i>% до України</i>				
Карпатський регіон	5,6	4,2	5,0	5,2
Закарпатська область	0,6	0,5	0,7	0,7

* Розраховано за джерелом: [273, с. 211].

Посівні площі сільськогосподарських культур в Україні за період 1990—2012 рр. (табл. 2.10) зменшилися на 14,2 %, або на 4 604,5 тис. га, а за Карпатським регіоном на 20,3 %, або на 369,7 тис. га. У Закарпатській області зменшення посівних площ незначне (на 2,0 %), проте площі кормових культур зменшилися на 48,0 %. Ураховуючи, що частка населення регіону до середньоукраїнського показника в 1990 р. становила 2,4 та 2,7 % у 2012 р., а посівних площ відповідно 0,6 та 0,7 %, у тому числі кормових культур 0,8 та 1,9 %, можна констатувати, що регіональний рівень забезпечення сільськогосподарською продукцією за цими параметрами значно нижчий від середньоукраїнського. Порівняльні показники свідчать, що в структурі посівних площ у 1990 р. кормові культури займали 51 %, а у 2012 р. лише 28 %. Останнє суттєво знижує можливості нарощування виробництва тваринницької продукції в аграрному комплексі області, зокрема, отримання здешевленої продукції м'яса й молока в літньо-осінній період на природних і культурних пасовищах. Тенденція до зменшення площ кормових угідь стосується як України [265, с. 82] у цілому (на 79,4 %), так і Карпатського регіону (майже 50,0 %) зокрема.

До того ж зниження кормового клину не сприяє нарощуванню поголів'я худоби як у Карпатському регіоні, так і Закарпатській області [265, с. 279, 281]:

у 2012 р. порівняно з 1990 р. у господарствах усіх категорій поголів'я великої рогатої худоби за регіонами в цілому знизилася на 1773,2 тис. голів, або на 71,6 % і на 346,6 тис. голів свиней (на 25,3 %) і, відповідно, у Закарпатській області майже на 209 тис. голів (на 59,1 %) і на 57,4 тис. голів свиней (на 16,7 %). Рациональне землекористування безпосередньо залежить і від формування структури посівних площ сільськогосподарських культур (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Посівні площі за основними видами сільськогосподарських культур у
Карпатському регіоні у 2012 р.***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Уся посівна площа	У тому числі			
		зернові культури	технічні культури	картопля й овоче- баштанні культури	кормові культури
Закарпатська	191,7	90,0	5,7	50,0	46,0
Івано-Франківська	357,8	155,7	43,3	71,8	87,0
Львівська	596,9	289,8	79,9	121,9	105,3
Чернівецька	306,1	138,0	66,7	47,0	54,4
Разом по Карпатському регіоні	1 452,5	673,5	195,36	290,7	292,7
Довідково: Україна	2 7801,3	1 5449,0	7 854,1	2 023,3	2 474,9
<i>% до України</i>					
Карпатський регіон	5,2	4,4	2,5	14,4	11,8
Закарпатська область	0,7	0,6	0,1	2,5	1,9

* Розраховано за джерелом: [265, с. 238].

Необхідність чергування сільськогосподарських культур виникає через їх різнорідний вплив на виснажливність ґрунтів. Нині ведення аграрного виробництва потребує запровадження екологічних підходів до підвищення родючості ґрунтів не тільки за допомогою внесення органічних добрив, а й ряду заходів, що можуть позитивно вплинути на відтворення земельних ресурсів, що використовуються для ведення сільськогосподарського виробництва, а саме [329]: зміна місця висівання культур (на колишнє місце не раніше ніж через 5 років); вирощування лікарських рослин, здатних оздоровити ґрунт (чорнобривці, полин, кропива, часник, грицики, календула); застосування каліфорнійських черв'яків, які можуть перетравлювати всі види органіки; термообробка ґрунту, у результаті чого знищується безліч шкідників і насіння бур'янів; змішана посадка рослин, тобто з висаджуванням рослин-супутників (розмарин, базилік, чорнобривці, чебрець, ромашка), що поліпшується якість самих рослин і їх плодів та є корисним для ґрунту. Їх аромат також приваблює бджіл і підвищує врожайність культур; надання ґрунту відпочинку, коли протягом року ґрунти не засіваються будь-якими культурами й у цей період вносяться добрива, перекопуються, прополнюються і мульчуються ґрунти; посів рослин, багатих азотом, крохмалем і білком, так званих рослин-сидератів

(жито, гірчиця, овес, соняшник тощо), які висівають у кінці серпня – на початку вересня після збору врожаю, скошують перед початком їх цвітіння і залишають на землі на зиму.

Порівняльний аналіз Карпатського регіону з іншими регіонами України в цілому свідчить, що основними житницями України, які забезпечують її продовольчу безпеку, передусім є Черкаська, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська та інші області [265, с. 241]. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва цих провідних культур з дотриманням вимог екологічної безпеки спроможна забезпечити провідні позиції України на світовому ринку зернових і технічних культур, а також стабільний соціально-економічний розвиток сільської місцевості країни та її регіонів.

Оскільки головним засобом виробництва в сільському господарстві є не вся земля, а лише її продукуюча частина – ґрунтовий покрив, то саме родючість ґрунтів відіграє особливу роль у сільськогосподарському виробництві й розкриває ключове соціально-економічне значення та місце землі серед інших природних ресурсів. Родючість ґрунтів виявляється в кінцевих результатах забезпечення продовольчою продукцією. Джерелом родючості, як ми вже відмічали, виступають у складному переплетінні біологічні, агро- та лісотехнічні, організаційно-господарські й економічні фактори, різномірні за своєю природою та неоднакові за характером і ступенем впливу на врожай сільськогосподарських культур.

Нині в умовах поглиблення ринкових відносин постає питання більш раціонального використання сільськогосподарських угідь, зокрема, і зі зміною форм господарювання та форми власності. Законом України “Про охорону земель” (ст. 30) передбачено встановлення нормативів у галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів [231]. Серед них окреслено нормативи оптимального співвідношення земельних угідь, які встановлюються для запобігання надмірному антропогенному впливу на них, у тому числі надмірній розораності сільськогосподарських угідь.

У процесі дослідження ми розглянули рівень інтенсивності використання земельних ресурсів за ступенем господарського використання землі, розораності, меліорованості, часткою інтенсивних культур у загальній посівній площі підприємства, ступенем господарського використання землі, яка розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства. Ступінь господарського використання землі, що визначається співвідношенням площі сільськогосподарських угідь до всієї земельної площі, подано в табл. 2.12.

За період 1990–2012 рр. ступінь господарського використання землі в Карпатському регіоні має тенденцію до зниження. Якщо в 1990 р. він становив 46,8 %, то у 2012 р. – 41,9 % або на 4,9 відсоткового пункту (в. п.) менше. Найнижчий показник задіяння земельних ресурсів до господарського використання відмічається в Закарпатській та Івано-Франківській областях. Аналогічною є тенденція й у цілому по Україні.

Таблиця 2.12

**Ступінь господарського використання землі в
Карпатському регіоні за період 1990 –2012 рр.***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Земельна площа регіону	Площа сільгоспугідь				Ступінь господарського використання землі, %			
		1990	2000	2010	2012	1990	2000	2010	2012
Закарпатська	1 275,3	414,7	433,4	405,5	401,3	32,5	34,0	31,8	31,5
Івано- Франківська	1 392,7	497,9	524,4	490,0	493,3	35,8	37,7	35,2	35,4
Львівська	2 183,1	1 262,1	1 131,9	1 032,2	1 025,1	57,8	51,8	47,3	47,0
Чернівецька	809,6	472,8	458,6	449,2	450,1	58,4	56,6	55,5	55,6
Разом по Карпатському регіоні	5 660,7	2 647,5	2 548,3	2 376,9	2 369,8	46,8	45,0	42,0	41,9
Довідково: Україна	6 0354,9	4 1374,4	3 8421,4	3 6487,9	3 6480,6	68,6	63,4	60,5	60,4
Карпатський регіон, %	9,4	6,4	6,6	6,5	6,5	x	x	x	x

* Розраховано за джерелами: [274, с. 21; 273, с. 209].

Аналіз землекористування в малоземельних областях Карпатського регіону підтверджує загальноукраїнську проблему високої розораності сільськогосподарських угідь (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Ступінь розораності земель Карпатського
регіону за період 1990 –2012 рр.***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Площа ріллі				Площа сільгоспугідь				Ступінь розораності, %			
	1990	2000	2010	2012	1990	2000	2010	2012	1990	2000	2010	2012
Закарпатська	188,3	198,7	194,1	192,9	414,7	433,4	405,5	401,3	45,4	45,8	47,9	48,1
Івано- Франківська	400,1	398,9	366,6	375,8	497,9	524,4	490,0	493,3	80,4	76,1	74,8	76,2
Львівська	864,6	765,9	722,2	720,6	1 262,1	1 131,9	1 032,2	1 025,1	68,5	67,7	70,0	70,3
Чернівецька	337,4	332,8	325,3	324,2	472,8	458,6	449,2	450,1	71,4	72,6	72,4	72,0
Разом по Карпатсько- му регіоні	1 790,4	1 696,3	1 608,2	1 613,5	2 647,5	2 548,3	2 376,9	2 369,8	67,6	66,6	67,7	68,1
Довідково: Україна	33 407,1	31 409,5	30 932,1	31 035,7	41 374,4	38 421,4	36 487,9	36 480,6	80,7	81,6	84,8	85,1
Карпатський регіон, %	5,4	5,4	5,2	5,2	6,4	6,6	6,5	6,5	x	x	x	x

* Розраховано за джерелами: [274, с. 21; 273, с. 210].

За даними статистики, співвідношення ріллі до сільськогосподарських угідь України в цілому у 2012 р. становило 85,1 %, що майже на 5,0 % більше, ніж у 1990 р. Серед Карпатського регіону найнижчий показник розораності

земель сільськогосподарського призначення відмічено в Закарпатській області (48,1 %), де землекористування ведеться в умовах вертикальної зональності. Однак стосовно низинних районів області, де сконцентровано дві третини ріллі, розораність сягає більше 67 %, а в Берегівському районі – 73 % сільськогосподарських угідь. За аналізований період (1990–2012 рр.) у всіх областях Карпатського регіону (окрім Івано-Франківської області) відмічається негативна тенденція до зростання розораності ґрунтів.

З метою підвищення ролі меліорованих земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави, зменшення залежності виробництва від несприятливих природно-кліматичних умов, поліпшення екологічного стану сільськогосподарських угідь і створення екологічно безпечних умов експлуатації меліоративних систем було прийнято постанову КМУ “Про Комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року” [230]. Сучасні тенденції за ступенем меліорованості земель, як відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до загальної площі сільськогосподарських угідь, Карпатського регіону відображає табл. 2.14.

Таблиця 2.14

**Ступінь меліорованості в Карпатському регіоні
за період 1990 –2012 рр.***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Площа меліорованих земель				Площа сільгоспугідь				Ступінь меліорованості, %			
	1990	2000	2010	2012	1990	2000	2010	2012	1990	2000	2010	2012
Закарпатська	174,4	171,4	169,4	169,4	414,7	433,4	405,5	401,3	42,1	39,5	41,8	42,2
Івано-Франківська	197,7	194,3	194,0	193,9	497,9	524,4	490,0	493,3	39,7	37,1	39,6	39,3
Львівська	498,5	490,3	490,0	490,0	1 262,1	1 131,9	1 032,2	1 025,1	39,5	43,3	47,5	47,8
Чернівецька	122,2	120,3	120,6	121,1	472,8	458,6	449,2	450,1	25,8	26,2	26,8	26,9
Разом, Карпатський регіон	992,8	976,3	974,0	974,4	2 647,5	2 548,3	2 376,9	2 369,8	37,5	38,3	41,0	41,1
Довідково: Україна	5 455,0	5 363,0	5 131,0	5 122,0	41 374,4	38 421,4	36 487,9	36 480,6	13,2	14,0	14,1	14,0
Карпатський регіон, %	18,2	18,2	19,0	19,0	6,4	6,6	6,5	6,5	x	x	x	x

* Розраховано за джерелами: [274, с. 21; 273, с. 210].

Дослідження свідчать (табл. 2.14), що за період 1990–2012 рр. як в Україні в цілому, так і Карпатському регіоні зокрема відмічені незначні тенденційні зміни стосовно наявності зрошуваних та осушених земель. Серед областей Карпатського регіону зростання щодо ступеня меліорованості відмічено у Львівській області. Якщо в 1990 р. аналізований показник становив 39,5 %, то у 2012 р. – 47,8 % (зростання становить 8,3 в. п.).

Важливим показником інтенсивності використання земельних ресурсів є питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі господарств

регіону (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі
Карпатського регіону за період 1990–2012 рр.***

(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Роки	Інтенсивні сільськогосподарські культури					Разом по регіону	Загальна посівна площа регіону	Частка в загальній посівній площі, %
		цукрові буряки	картопля	овочі	соняшник	кукурудза на зерно			
Закарпатська	1990	-	22,6	6,5	0,9	14,3	44,3	195,6	22,6
	2000	-	34,3	10,7	1,0	26,6	72,6	184,5	39,3
	2010	-	35,5	13,1	2,0	38,6	89,2	185,5	48,1
	2012	-	36,1	13,9	3,7	42,6	96,3	191,7	50,2
Івано-Франківська	1990	20,2	41,8	7,2	0,0	8,0	77,2	414,3	18,6
	2000	8,7	62,3	10,8	0,6	16,6	99,0	376,5	26,3
	2010	3,7	60,5	9,7	3,6	30,1	107,6	319,4	33,7
	2012	3,6	61,2	10,5	7,9	46,8	130,0	357,8	36,3
Львівська	1990	47,1	81,8	10,4	-	7,2	146,5	865,1	16,9
	2000	22,8	105,9	19,4	-	5,5	153,6	704,6	21,8
	2010	14,0	94,6	22,8	0,1	26,7	158,2	540,9	29,2
	2012	19,4	96,9	24,7	2,6	49,5	193,1	596,9	32,3
Чернівецька	1990	29,9	23,2	8,8	0,5	33,1	95,5	347,2	27,5
	2000	15,5	31,4	10,3	6,5	39,3	103,0	314,2	32,8
	2010	4,2	33,4	12,0	6,1	62,9	118,6	290,9	40,8
	2012	2,1	33,7	12,3	8,0	67,1	123,2	306,1	40,2
Разом Карпатський регіон	1990	97,2	169,4	32,9	1,4	62,6	363,5	1 822,2	19,9
	2000	47,0	233,9	51,2	8,1	88,0	428,2	1 579,8	27,1
	2010	21,9	224,0	57,6	11,8	158,3	473,6	1 336,7	35,4
	2012	25,1	227,9	61,4	22,2	206,0	542,6	1 452,5	37,4
Довідково: Україна	1990	1 605,4	1 432,7	447,2	1 626,3	1 223,1	6 334,7	32 406,0	19,5
	2000	747,0	1 631,0	518,6	2 841,6	1 278,8	7 017,0	27 173,3	25,8
	2010	492,0	1 411,8	467,8	4 525,8	2 647,6	9 545,0	26 951,5	35,4
	2012	448,9	1 444,1	502,8	5 081,7	4 371,9	11 849,4	27 801,3	42,6

* Розраховано за джерелами: [265, с. 238, 251, 254, 258, 264, 268; 273, с. 211].

Найвища частка щодо вирощування інтенсивних культур (цукрових буряків, картоплі, овочів, соняшнику, кукурудзи на зерно) у процесі землекористування в областях Карпатського регіону у 2012 р. належала Закарпатській області (50,2 %), порівняно з 1990 р. ця частка в загальній посівній площі регіону зросла на 22,6 в. п. Аналогічна тенденція відмічається й стосовно Карпатського регіону та України в цілому.

Аналіз показників за ступенем господарського використання землі, розораності, меліорованості та часткою інтенсивних культур у загальній посівній площі господарств Карпатського регіону свідчить про високий рівень інтенсивності використання земельних ресурсів. Відмічене дає підстави стверджувати, що в таких умовах доцільним є актуалізація підходів щодо раціонального використання земельних ресурсів; запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб; посилення захисту земель від шкідливого антропогенного впливу; відтворення і підвищення родючості ґрунтів, що

надалі сприятиме збалансованості земель сільськогосподарського призначення, зниженню розораності ґрунтів; формуванню системи екологічнобезпечного землекористування.

Пріоритетом у забезпеченні екологічно збалансованого використання продуктивних сільськогосподарських земель, охороні й збереженні земельних ресурсів повинно стати державне регулювання аналізованої сфери на базі інституційної складової, у тому числі й фінансової підтримки з боку державних органів влади, місцевого та громадського самоврядування.

Проведені наукові дослідження щодо засад землекористування в Карпатському регіоні виокремлюють основні негативні сторони цього процесу: ґрунтовий покрив продовжує деградувати у зв'язку з невизначеністю у співвідношенні між сільськогосподарськими угіддями, незбалансованістю, біохімічних речовин й енергії в агро ландшафтах, відсутністю моніторингу та недосконалістю протиерозійних заходів. Площу земельних ресурсів, які знаходяться в інтенсивному обробітку, необхідно диверсифікувати в природні кормові угіддя та під заліснення. В умовах малоземелля в Карпатському регіоні слід знижувати розораність ґрунтів, концентруючи увагу на підвищенні їх родючості; сприяти формуванню екологічних підходів щодо оптимального використання, відтворення й збереження земель сільськогосподарського призначення з метою ведення органічного землеробства.